

ความคิดทางการเมือง ของ อรรถพ กิติชัยวรรณ

Political Thought of Annop Kitichaiwan

สภาพความสำคัญของปัญหา

การสื่อสารของมนุษย์มีกำเนิดมาตั้งแต่บรรพกาล และมีวิวัฒนาการมาด้วยวิธีที่แตกต่างกัน ภาพเขียนก็นับเป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสาร สัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาอย่างเต็มทีคือ ความสามารถแปลงเสียงคำหรือความคิดให้เป็นสัญลักษณ์ที่มองเห็นด้วยตาและเขียนลงไปเป็นลำดับ เพื่อถ่ายทอดความคิดของตน การพัฒนาทางการเขียนจึงเป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน จนกระทั่งมนุษย์ได้เขียนภาพลงบนผนังถ้ำ เช่น ภาพวาดมนุษย์ยุคหินในถ้ำอัลตามิรา เป็นต้น เมื่อนำภาพเหล่านั้นมาปะติดปะต่อเข้ากันเป็นชุดภาพ (pictograms) หรือ อักษรภาพ (picto-graphics)¹ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ได้รับการพัฒนาต่อมาเป็นลำดับ เรียกว่า “การ์ตูน”

ในยุคปัจจุบัน การ์ตูนเป็นรูปแบบหนึ่งของการติดต่อสื่อสารด้วยสัญลักษณ์ ที่มีบทบาทในสังคมตลอดมา และ สัญลักษณ์ก็เป็นเครื่องหมาย หรือ ลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งรูปธรรม และ นามธรรม ถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อให้ง่ายต่อการจดจำ และ เข้าใจ สัญลักษณ์ถูกนำมาใช้ในหลายด้าน ทั้งศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และที่สำคัญคือ นำมาใช้ในการเมือง เป็นสัญลักษณ์ทางการเมือง ซึ่งในที่นี้ คือ การ์ตูนการเมือง ความจำเป็นอย่างหนึ่งของการนำสัญลักษณ์มาใช้ คือ ช่วยรักษาระบบการเมืองให้คงอยู่ เพราะสมาชิกในระบบมีสิทธิในการเข้าร่วมกับกระบวนการทางการเมือง และสื่อสารความต้องการของตนเองออกมา² และ ดำเนินไปตามรูปแบบที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมได้ โดยผ่านการกลั่นกรองจากความคิดของผู้เขียน และ จากสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวด้วย ถ่ายทอดออกมาทางหน้าหนังสือพิมพ์ จุลสาร วารสาร และ

¹ โปรดดูรายละเอียดใน John R. Bittner. Mass Communication. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall Inc. 1980. อ้างใน ระวีวรรณ ประกอบผล, สื่อมวลชนกับวิกฤตการณ์ทางการเมืองในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 10.

² Galnoor, Izhak. "Political Communication and the Society of Politics." Paper presented at the Moscow International Political Science Association Congress of August 12-18, 1979. อ้างใน เล่มเดียวกัน, หน้า 26.

นิตยสารต่าง ๆ เปรียบเสมือนกระจกสะท้อนให้เห็นสภาพที่เป็นอยู่ เพื่อสื่อให้ทราบว่าบรรยากาศทางการเมืองเป็นอย่างไร มีความเป็นประชาธิปไตยแค่ไหน รัฐบาลมีความชอบธรรมหรือไม่ สิ่งเหล่านี้ผู้อ่านสามารถวิเคราะห์ได้หมดจากสื่อการ์ตูน เพราะผู้เขียนการ์ตูนจะไม่วางตัวเป็นกลาง แต่จะชี้ลงไปเลยว่า ใครถูก ใครผิด เช่น เมื่อเห็นสุนัขกัดแมว ก็ต้องไล่สุนัขไป ไม่ใช่ยืนกอดอกยืนดูอยู่เช่นนั้น การกระทำในสิ่งที่ถูกต้องนั้นนับเป็นการแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนหนึ่ง

การ์ตูนล้อการเมืองที่ปรากฏให้ผู้อ่านได้เห็นในหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย และภาษาอังกฤษเกือบทุกฉบับในแต่ละวันนั้น จัดได้ว่าเป็นส่วนของความบันเทิงที่สรุปเนื้อหาเรื่องราวไว้ในภาพแล้ว เนื้อหาก็คจะเป็นการล้อนักการเมือง รัฐบาลที่ปกครองประเทศขณะนั้น หรือ บุคคลต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทางการเมืองทั้งไทยและต่างประเทศ โดยอาจผ่านตัวละครที่รู้จักกันดี เช่น ผู้ใหญ่สี ในการ์ตูนของชัย ราชวัตร หรือ การ์ตูนเรื่องยาว “ชบวนการแก้จน” ของ ประยูร จรรย์วณิช การ์ตูนไม่ได้แสดงออกมาในลักษณะภาพร่างอย่างเดียว อาจเป็นภาพถ่ายในลักษณะภาพ portrait ก็ได้เช่นกัน ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับการตีความหมายบนพื้นฐานความคิดของแต่ละบุคคล ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่จะมีความกระชับ ชัดเจน แต่ละฉบับก็มีแนวการเขียนแตกต่างกัน ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับนักเขียนการ์ตูนด้วย เหตุการณ์ที่บรรจุในการ์ตูนจะเป็นการสรุปเหตุการณ์สำคัญในขณะนั้น เพื่อถ่ายทอดทำความเข้าใจ เป็นการสื่อด้วยสัญลักษณ์เพื่อการผ่อนคลาย คือ ได้ทั้งสาระและความบันเทิงไปพร้อมกัน บ่อยครั้งที่การ์ตูนล้อการเมืองจะมีเรื่องของเศรษฐกิจ สังคม ความเป็นอยู่ของประชาชนเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เพราะเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกัน มีผลกระทบต่อกันเป็นลูกโซ่ แสดงให้เห็นว่าเรื่องการเมืองเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่ทุกฝ่ายไม่อาจมองข้าม และ ควรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประเทศ ซึ่งการ์ตูนล้อการเมืองส่วนใหญ่จะเป็นภาพ ขาว-ดำ จะมีเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่เป็นภาพสี แต่ก็เป็นที่คร่ำครวไม่ใช่ว่าภาพสีตลอด จะมีเฉพาะในโอกาสพิเศษ เช่น วันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น หนังสือพิมพ์บางเล่มไม่มีการ์ตูนล้อการเมือง เช่น สยามรัฐ ฐานเศรษฐกิจสัปดาห์วิจารณ์ เป็นต้น บางเล่มไม่ได้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองในเล่ม ก็นำภาพการ์ตูนการเมืองมาลงไว้บนปก เช่น Economic Review Mid-Year & Year End 1996 ในเครือบางกอกโพสต์ หนังสือเล่มนี้เป็นการสรุปข่าว และ ความคืบหน้าทางเศรษฐกิจซึ่งนำภาพการ์ตูนล้อการเมืองที่ผ่านมาในแต่ละปีมารวบรวมเสนอรวบยอด เพื่อให้ผู้อ่านที่อาจจะพลาดการติดตามบางฉบับในรอบปี ได้มีโอกาสได้อ่านอีกครั้งหนึ่ง

สื่อการ์ตูนเป็นสื่อหนึ่งที่มีความน่าสนใจ ไม่เฉพาะเด็กเท่านั้น แต่รวมถึงผู้ใหญ่ด้วย ประโยชน์สำหรับเด็กนั้น ก็ถ่ายทอดการจดจำเป็นการปลูกฝังการเรียนรู้ทางการเมืองไปด้วย ซึ่ง William Hogarth (1697-1764) ได้รับขนานนามว่าเป็นนักเขียนการ์ตูนคนแรกในประวัติศาสตร์การ์ตูนตะวันตก เป็นผู้ที่อยู่เหนือการ์ตูนล้อการเมือง คือ เข้าใจการ์ตูนการเมืองได้ถ่อง

แต่ ทั้งในแง่การตีความหมาย รูปแบบที่เขาคิดและวาดออกมา ทำให้เกิดภาพอารมณ์ขันโดยทั่วไป และ จากนั้นก็ยังมีผู้ที่ดำเนินรอยตามอีกหลายคน เช่น Thomas Row Landson (1756-1827) และ James Gillray (1757-1815) การ์ตูนจึงเป็นได้ทั้งรูปแบบของการต่อต้านและชักจูง รวมถึงการโน้มนำทางการเมืองที่แพร่ขยายไปทั่วยุโรปและทั่วโลก

ในแง่ของการศึกษาเกี่ยวกับการ์ตูนนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับทัศนศิลป์อื่น ๆ ก็นับได้ว่า มีการศึกษาเกี่ยวกับการ์ตูนอยู่ไม่มากนัก ในเวลาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการ์ตูนถูกพิจารณาว่า เป็นการสื่อสารอย่างหนึ่งที่เข้าถึงผู้รับสารได้อย่างรวดเร็ว ง่ายต่อการเข้าใจ ตลอดจนพิจารณาว่าการ์ตูนนั้น เป็นการสื่อสารมวลชนอย่างหนึ่งด้วย เพราะทุกวันนี้ประชาชนทั่วโลกได้ดูการ์ตูนที่เผยแพร่ปรากฏออกไปทางสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ และ นิตยสาร ในปัจจุบัน จึงมีผู้สนใจหันมาศึกษาเกี่ยวกับการ์ตูนมากขึ้น แต่ถึงกระนั้นก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อชนิดอื่น ๆ แล้ว การ์ตูนก็ยังนับได้ว่า มีการศึกษาวิจัยไว้น้อยมาก จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาต่อไป

คำนิยามศัพท์และความหมาย

ความคิดทางการเมือง คือ ลักษณะของรูปแบบ วัตถุประสงค์ เจตนารมณ์ ทัศนคติ และ แนวคิดด้านต่าง ๆ ของผู้เขียน ที่บรรจุลงไปในเนื้อหาการ์ตูน หรือ บทความวิชาการต่าง ๆ เพื่อแสดงออกถึงความรู้สึกทางความคิดของเขามีต่อเรื่องราวทางการเมือง โดยผ่านผลงานแต่ละชิ้นออกมาอย่างเสรี เพื่อผลลัพธ์อย่างใดอย่างหนึ่งทางการเมือง หรือ หลายอย่างรวมกัน จะเป็นไปในทางตรง หรือ นัยแฝงก็ได้³

³ นฤมล เรืองณรงค์, การ์ตูนการเมืองในช่วง 14 ตุลาคม 2516 – 6 ตุลาคม 2519 ภาควิชาการปกครอง รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533, หน้า 7

แนวความคิดในการทำวิทยานิพนธ์

แนวความคิดในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เพื่อศึกษาเรื่องราวทางการเมือง ที่ถ่ายทอดผ่านการ์ตูนของ อรรถพร กิติชัยวรรณ รวมถึงการวิเคราะห์เทคนิค กลยุทธ์ รูปแบบ ที่เขานำมาปรับใช้ในหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ มติชน และ บางกอกโพสต์ นอกจากนี้แล้ว ยังรวมถึง การพิจารณาคุณค่าด้านคุณธรรม และ แนวคิดต่าง ๆ สำหรับผลงานด้านการ์ตูนการเมืองการปกครองที่ผ่านมา โดยภาพการ์ตูนตัวอย่างที่นำมาศึกษานี้ จะอยู่ในช่วงปี 2522-2540 จากหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ มติชน และ บางกอกโพสต์ ซึ่งในช่วงนี้ก็มีรัฐบาลผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาทำหน้าที่หลายชุด เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความคล้อยคลึง และ แตกต่างกันในการบริหารประเทศแต่ละช่วงเวลา งานที่เกี่ยวกับการ์ตูนการเมืองของ อรรถพร กิติชัยวรรณ ยังไม่มีผู้ใดได้ศึกษาไว้ เพราะบางคนมองว่า การ์ตูนเป็นเรื่องไร้สาระ ไม่สำคัญ จึงไม่ให้ความสำคัญมากนัก ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว การ์ตูนเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายในเรื่องที่นำมาเสนอเป็นอย่างดี การ์ตูนการเมืองก็เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงเหตุการณ์ พฤติกรรม และ ความเป็นไปทางการเมืองได้อย่างดี ถ่ายต่อการจดจำ และ ทำความเข้าใจ เป็นสื่อที่แสดงออกถึงความยุติธรรม และ ยุติธรรมในสังคม แนวคิดที่ผู้เขียนจะวิเคราะห์จากภาพการ์ตูนการเมือง คือ การใช้ทฤษฎีสื่อสารมวลชนเกี่ยวกับระบบสัญลักษณ์ และ ทฤษฎีสื่อสารมวลชนเพื่อการพัฒนา ในการอธิบายความหมายว่า การเสนอภาพการ์ตูนเป็นไปในลักษณะใด มีความชัดเจนตรงประเด็นเพียงใด มีความรุนแรงอยู่ในระดับใด ส่งเสริมและให้ความรู้ทางการเมืองอย่างไร รวมถึงความเหมาะสม และ ความน่าสนใจประกอบด้วย

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาแนวคิด รูปแบบ ความต่อเนื่อง ความสัมพันธ์ ความขัดแย้ง รวมถึงคุณธรรมทางการเมือง ที่ปรากฏอยู่ในการ์ตูนการเมือง ในแต่ละช่วงเวลาของผู้เขียน ผ่านหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ มติชน และ บางกอกโพสต์ รวมถึงทัศนคติของผู้อ่านประกอบการพิจารณาด้วย
2. เพื่อคาดการณ์รูปแบบ และ แนวโน้มของการ์ตูนการเมืองในอนาคต ว่าน่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

สมมติฐานของการศึกษา

ความมุ่งหมาย และ แนวคิดของผู้เขียนการ์ตูน ที่แสดงออกมาในรูปของการ์ตูนการเมือง จะมีทั้งความแตกต่าง และ สอดคล้องกันในรูปแบบ และ เจตนารมณ์ของผู้เขียน โดยขึ้นอยู่กับ บริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง แรงบันดาลใจทางการเมืองของผู้เขียน ความสนใจติดตามเหตุการณ์บ้านเมือง รวมถึงทัศนคติของประชาชนในขณะนั้นประกอบด้วย ทั้งนี้โดยอาศัยทฤษฎีสื่อสารมวลชนเพื่อการพัฒนา และ ทฤษฎีสื่อสารมวลชนเกี่ยวกับระบบสัญลักษณ์ประกอบในการวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ใช้การวิจัยห้องสมุด ศึกษาเอกสารที่มีอยู่เป็นการศึกษาด้านคุณภาพของสื่อมวลชนและผู้เขียนในการถ่ายทอดภาพการ์ตูนการเมือง โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ประกอบด้วย
2. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) วิเคราะห์ความหมายของการ์ตูนว่า ต้องการสื่ออะไรแก่ผู้อ่าน ในแต่ละช่วงเวลาของหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับ มีคุณค่าอย่างไร นำไปใช้ประโยชน์ในด้านใดบ้างโดยลงรายละเอียดของสิ่งที่ต้องการศึกษาทั้งหมด
3. จากการสัมภาษณ์ทีมข่าวการเมือง ผู้อ่านการ์ตูนการเมือง และ นักเขียนการ์ตูนการเมือง โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มละ 5 คน รวม 15 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลนี้ จะอาศัยการวิเคราะห์จากกลุ่มตัวอย่างภาพการ์ตูนล้อการเมือง จากหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ มติชน เดลินิวส์ ไทยนิวส์ และ หนังสือพิมพ์ฉบับอื่น ๆ ที่ผู้เขียนได้ปฏิบัติงานมา โดยข้อมูลนี้จะอยู่ในช่วงปี 2522-2540 เพื่อศึกษาลักษณะที่ปรากฏในภาพการ์ตูนดังนี้

1. ลักษณะการวาดภาพ โครงสร้าง การเน้นหนัก-เบา ของภาพ สีหน้า ท่าทาง องค์ประกอบต่าง ๆ โดยรวม รวมถึงปริมาณความรุนแรงที่ใช้ ตลอดจนความมุ่งหมาย ทักษะคติ ที่ผู้เขียนการ์ตูนต้องการสื่อให้อ่านทราบ
2. การสื่อความหมาย ด้วยการใช้ถ้อยคำ สำนวนต่าง ๆ โดยมีสถานการณ์ใน ฉะนั้น ๆ เป็นตัวกำหนด
3. วิเคราะห์จากผลการสัมภาษณ์นักเขียนการ์ตูน ทีมข่าวการเมือง ผู้อ่านการ์ตูน การเมือง เพื่อได้ข้อสรุป และ ข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับการ์ตูนการเมืองของ อรรถนพ กิติชัยวรรณ
4. วิเคราะห์ความต่อเนื่องของภาพการ์ตูนการเมืองในแต่ละยุค เปรียบเทียบ ลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างกัน

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. เพื่อจะได้ทราบถึงแนวทางการเสนอข่าวการเมืองในรูปแบบของการ์ตูนล้อการเมือง หรือ ภาพล้อในลักษณะอื่น ๆ ของหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่จำหน่ายในประเทศไทย ว่ามีทิศทางการนำเสนอเน้นไปด้านใด อย่างไร ในแต่ละช่วงเวลาที่กำหนด จะแปรเปลี่ยนไปตามสภาพการณ์ของโลกตลอดเวลา และ สะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศนั้น ๆ
2. เพื่อให้ผู้อ่าน และ ผู้ที่สนใจ สามารถวิเคราะห์ ตีความ เพื่อความเข้าใจในเนื้อหาของการ์ตูนได้มากขึ้นกว่าการอ่าน หรือ การมองเพียงผ่าน ๆ โดยไม่ได้วิเคราะห์ให้ละเอียด นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดความสนใจที่จะอ่านการ์ตูนการเมืองมากขึ้น เพื่อสาระ และ ความบันเทิงควบคู่กันไป
3. สามารถเปรียบเทียบรูปแบบ และ ลักษณะที่แตกต่างกันไปของการ์ตูนการเมืองในแต่ละช่วง เช่น ยุคเผด็จการ ประชาธิปไตย เสรีนิยม เป็นต้น ของหนังสือพิมพ์ภาษาไทย และ ภาษาอังกฤษ

4. นำผลการวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้รับมาปรับปรุงเทคนิคใหม่ ๆ ในการพิจารณาภาพการ์ตูน รวมถึงการใช้ภาษาให้มีความน่าสนใจ และ แปลกใหม่ขึ้น เพราะการ์ตูนการเมืองเป็นส่วนที่มีความสำคัญ ไม่น้อยไปกว่าเนื้อหาส่วนอื่น ทั้งยังเข้าใจได้ง่าย และไม่อาจมองข้ามได้